УДК 378.1.032

Любов Бичкова
м. Полтава

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ КОЛОРИСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглядається історична ретроспектива практики розвитку колористичної культури учнів загальноосвітньої школи, що сформувало суспільну потребу колористичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Визначено систему якостей професійної колористичної культури вчителя: розвиненість пізнавальної та естетичної рефлексії щодо колористичних явищ; наявність базових колористичних знань; уміння користуватися колористичним понятійним апаратом, формулювати оцінку колористичних явищ, аргументувати її, вербалізувати колористичні ідеї; знання педагогічних технологій використання потенціалу колористичної культури в педагогічній практиці, вміння їх застосовувати в особистій діяльності та творчо розвивати.

Ключові слова: *колористична культура особистості, колористична підготовка майбутнього вчителя.*

У другій половині XX століття сталися важливі зміни суспільної свідомості. Їх суттєвою рисою стала переакцентуація уваги з технократичного до екологічного підходу в розгляді перспектив розвитку цивілізації, що викликало гуманізаційні процеси в суспільстві та, зокрема, в педагогічній сфері, оскільки

© Л. Бичкова, 2014

вона об'єктивно зорієнтована на людину, осягнення її суті. Такі зміни привели до того, що системоутворювальним фактором у розвитку педагогічної освіти стало створення сприятливих умов для різнобічного розкриття здібностей особистості. У зв'язку з цим завдання розвитку колірного сприйняття, збагачення колористичного досвіду, формування колористичної культури особистості постало як важлива проблема педагогічної теорії та практики, що підтверджується використанням кольору з дидактичною метою, зокрема, у багатьох сучасних підручниках для початкової школи. Все це актуалізує необхідність колористичної підготовки майбутніх учителів початкових класів, вирішення проблеми визначення професійних вимог до цієї підготовки відповідно до сучасних потреб суспільства взагалі й загальної освіти зокрема.

Важливе значення для обґрунтування потреби в колористичній підготовці вчителів початкових класів відіграють дослідження психологів Ф. Біррена, В. Глезера, С. Кравкова та інших щодо ролі кольору в пізнавальних процесах. Думка про домінування колірного зору в процесі виділення форми об’єктів була висловлена в 1973 р. І. Івановим, С. Смирновим, І. Цуккерманом. Вони вважали, що в природних умовах сприйняттю форми об’єктів майже завжди передує виділення однорідних ділянок за одним або декількома ознаками. Провідним параметром у цьому виділенні служить колір. Створена ними сферична модель зорового сприйняття демонструє, що навіть ахроматичний опис об’єкта завжди відбувається за участі просторово-частотних фільтрів кольору й аналіз спектральних характеристик об’єктів є первинною функцією щодо аналізу форми. Тобто колір виступає першою ознакою, яка привертає увагу спостерігача до певного об’єкта, отже, він впливає на траєкторію руху ока, послідовність зчитування інформації тощо.

Видатний психофізіолог Д. Х’юбел теж підкреслював, що лише відмінності кольору на межах форми за відсутності будь-яких відмінностей освітленості можуть приводити до її сприйняття. А. Бертуліс і А. Гутаускас виявили вплив колірного контрасту на виділення об’єкта з фону. Як доведено дослідженнями Л. Урванцева, колір і оперування з ним забезпечує взаємозв’язок

різних рівнів функціонування пам'яті, взаємопереходи та зв'язки логічних і образних систем актуалізованого досвіду.

Сучасні наукові праці Б. Базими, П. Яньшина та інших психологів виявляють комплексний вплив кольору на свідомість людини, в тому числі й формувальну дію колористичної культури суспільства на особистість.

Таким чином, сучасний стан розвитку науки про участь колірного зору в процесах життєдіяльності людини показує його особливу значущість для формування особистості в ранньому віці й неможливість його повноцінного використання без належного рівня розвитку професійної колористичної культури майбутнього вчителя у процесі його фахової підготовки.

Мета статті полягає у виявленні на основі контент-аналізу праць відомих теоретиків початкової та художньої освіти, підручників, навчальних програм підготовки вчителів історично сформованого комплексу професійних вимог до колористичної підготовки сучасного вчителя початкових класів.

Як свідчать праці О. Декролі, Я.-А. Коменського, М. Монтессорі, Й.-Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребеля та інших видатних педагогів, запровадження колористичної освіти в педагогічну практику розпочалося саме з дошкільно-початкової ланки. Так, у звітах К. Ушинського про дослідження різних освітніх систем Європи XIX ст. наводиться приклад школи Фреліха в Берні, де вже з 3–6 років навчали дітей розрізнювати кольори [5]. Сам К. Ушинський приділяє увагу кольоросприйняттю й у матеріалах до 3-го тому «Педагогічної антропології», і в праці «Людина як предмет виховання», включаючи інформацію з психофізіології колірного зору до змісту професійних знань, необхідних для вчителя. Відомі педагоги М. Свентицька, А. Симонович, Є. Тихеєва, Л. Шлегер також віддавали належне можливостям кольору в розвитку дітей молодшого віку. Методичні аспекти цієї проблеми особливо широко висвітлюються у творах С. Русової.

Важливим кроком на шляху формування сучасних методичних підходів до вивчення колористичних аспектів із дітьми стала запропонована у 1905 р. художником А. Манселлом, викладачем Массачусетської середньої художньої школи, спеціальна

система назв кольорів, прийнятна також і для оволодіння принципами досягнення гармонійності кольоросполучень.

На межі XIX – XX ст. починають закладатися основи сучасних підходів до колористичної підготовки майбутніх учителів. Наприклад, в опублікованих у Петрограді в 1916 р. експериментальних програмах для вищих початкових училищ відомства Міністерства Народної Освіти міститься методика викладання колористичних аспектів. У ній знайшли відображення нові для того часу тенденції ставлення до кольору як засобу художньо-творчого розвитку, що витікає з рекомендації перевіряти отримані знання «на самостійних композиціях, де фантазія, окрім рисунка, створює й відповідні кольори» [3, с. 78].

Приємно відмітити, що в цей історичний період українська педагогічна теорія і практика постала в авангарді розробки методики підготовки вчителів до формування колористичної культури дітей. Так, художні заклади, широко відомі у світі як піонери в галузі методики викладання кольорознавства, почали свою діяльність у 1919 –1920 рр. (Баухауз, ВХУТЕМАС, ІНХУК). В Америці викладання колористичної культури у вищій школі започатковано в 30-ті роки минулого століття. Між тим, як свідчать конспекти лекцій О. Смирнова, який покликається на звіт про районні педагогічні курси для народних учителів, організовані Полтавським губернським земством у містах Золотоноші та Гадячі влітку 1913 р., тут знання з кольорознавства й методики його вивчення з дітьми надавалися вчителям значно раніше. У лекціях розглядалося явище розкладання світла, особливості штучного освітлення, походження кольорів, поняття основних і складних кольорів, контрасту тощо. Методика включала два етапи: спочатку відбувалося ознайомлення з основними положеннями за допомогою кольорових папірців, потім – через малювання фарбами [1]. Отже, методика початку XX ст. має цілком сучасний вигляд.

Розширення на межі XX – XXI ст. можливостей якісного друкування кольорових підручників значно активізувало використання кольору з дидактичною метою, дозволяючи повноцінно реалізовувати його вплив на формування особистості. «Час писати нові підручники», – наголошують педагоги, пропонуючи поєднати логічні міркування з метафорою, логічний і

асоціативний методи навчання. Асоціативний метод, на думку О. Соболєвої, репрезентує інформацію у формі метафори й дає змогу ввійти в неї через художній образ [4]. Кольорова ілюстрація наповнює підручники. В журналі «Початкова школа» систематично з'являються статті з розробками уроків для розвитку колірного зору, у підручниках із рідної мови Л. Варзацької, Ж. Голокозакової і Л. Паламар, з математики – М. Богдановича та інших за допомогою кольору систематизується інформація, скеровується послідовність її сприйняття, акцентуються важливі відомості тощо. Отже, здатність усвідомлювати й використовувати потенційні можливості кольору для активізації пізнавальних процесів стає обов'язковою професійною якістю вчителя.

XX ст. взагалі принципово змінило ставлення педагогів до використання кольору. Проблема виховання в дітей естетичного смаку, який уможливлює орієнтування в розгалуженому сучасному мистецтві, вийшла на перше місце. Багато педагогів звертало увагу на те, що критерії, застосовувані до академічного мистецтва, не дозволяють оцінити твори авангардного мистецтва, архітектурного дизайну, промислової графіки тощо. Сформоване уявлення про «високе» мистецтво «великих» майстрів не могло служити орієнтиром у світі сучасного мистецтва. Поширені в педагогічній практиці банальні, примітивні трактування якостей сучасних творів у псевдолітературному ракурсі не сприяли розвитку естетичних ідеалів. Тому зростала зацікавленість педагогів у результатах досліджень Р. Арнхейма, Д. Макфрі, В. Хайєса, представників мистецької школи Баухауз, спрямованих на виявлення взаємозв'язку між формальними закономірностями побудови художніх творів і їх відображенням органами чуття людини. З іншого боку, було помічено, що критерії, застосовувані до академічного мистецтва, негативно впливають на особистість учнів. Неможливість досягти майстерності «великих», накладена на специфічну для підліткового віку критичність ставлення до себе і своєї роботи, спричиняли закомплексованість дітей, гальмували їхню художню творчість. Жорстка орієнтація на наслідування ідеальних зразків звужувала сферу сприйняття й реагування дітей, тому все більша

увага звертається на емоційну виразність кольору, його стимулювальну дію.

У радянській школі, як відомо, звернення до такого підходу помітним стає в сімдесяті роки. До цього часу художнє виховання було побудоване виключно на використанні системи правил і обмежень, характерних для класицистично-академічної школи з її орієнтацією на освоєння технічних прийомів майстерності. Цей період пов'язаний із іменами В. Кузіна, М. Ростовцева, Є. Шорохова, Т. Шпікалової. Основний акцент у їхніх методиках робився на правильній передачі кольору об'єкта зображення. Навіть у початковій школі єдиним критерієм оцінки дитячих робіт була відповідність дійсному кольору натури. Новий етап становлення художньої педагогіки пов'язаний із іменами Г. Бєди, І. Глінської, Б. Неменського, Б. Юсова та ін. Революційною стала широко відома праця Б. Неменського «Мудрість краси», опублікована в 1973 р. У ній була запропонована конкретна методика використання кольору для стимулювання творчої активності дітей, розкриття й розвитку їх індивідуальності. Відтепер змінюється навіть назва шкільної дисципліни, сутність якої особливо очевидно відображена українською термінологією: раніше використовуване для цього поняття «рисунок» (графічне зображення), спочатку замінене поняттям «малювання» (зображення різноманітними художніми засобами), а згодом змінене на «образотворче мистецтво» – мистецтво створення художнього образу. «Під естетичним відчуттям кольору, – писала Л. Пантелєєва в 1976 р., – розуміється не лише здібність розрізнення, але й емоційний відгук, здатність естетичної оцінки кольору та його сполучень, а також активне, діяльнісне ставлення до нього» [2, с. 100]. Звідси естетичне ставлення до кольору є необхідною компонентою професіонала з початкової освіти. Таке ставлення, крім іншого, є інтенційним результатом впливу колористичної культури суспільства на особистість, тому воно потребує спеціального розвитку в процесі професійної підготовки вчителя початкових класів.

Отже, історичний процес поступової активізації використання кольору в практиці підготовки вчителя початкових класів логічно привів у XXI ст. до актуалізації проблеми

належного розвитку колористичної культури майбутнього фахівця з початкової совіти, яка передбачає, зокрема: розвиненість пізнавальної та естетичної рефлексії щодо колористичних явищ; наявність базових колористичних знань; вміння користуватися колористичним понятійним апаратом, формулювати оцінку колористичних явищ, аргументувати її, вербалізувати колористичні ідеї; знання педагогічних технологій використання потенціалу колористичної культури в педагогічній практиці, вміння їх застосовувати в особистій діяльності та творчо розвивати.

Список використаної літератури

1. Отчет о районных педагогических курсах для народных учителей, организованных Полтавским губернским земством в гг. Золотоноше и Гадяче летом 1913 г. – Полтава: Типо-литография И. Л. Фришберга, 1913. – 171 с.
2. Пантелеев Г. Н. Декоративное искусство – детям / Г. Н. Пантелеев, Ю. В. Максимов, Л. В. Пантелеева. – М. : Просвещение, 1976. – 143 с.
3. Программы для высших начальных училищ ведомства Министерства Народного Просвещения. – Петроград, 1916. – 87 с.
4. Соболева О. Время писать новые учебники / О. Соболева // Мир образования. – 1997. – № 6. – С. 52–54.
5. Ушинский К. Д. Педагогическая поездка по Швейцарии / К. Д. Ушинский // Ушинський К. Д. Пед. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1988–1990. – Т. 2. – 1988. – С. 122–218.

Любовь Бычкова

ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КОЛОРИСТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Статья посвящена обоснованию необходимости колористической подготовки будущих учителей и выявлению на базе контент-анализа трудов известных теоретиков начального и художественного образования, учебников, программ подготовки учителей и т. п. исторически сформированного комплекса профессиональных требований к колористической подготовке современного учителя начальных классов. Показано, что современные научные достижения в области психофизики и психофизиологии зрения предоставляют достаточно убедительных доказательств важности развития цветового зрения и колористической культуры для становления личности. Предложенная в статье историческая ретроспектива внедрения колористических аспектов в школьное образование позволила продемонстрировать расширение сферы использования цвета с учебно-воспитательной целью, что актуализировало необходимость развития профессиональных компонентов колористической культуры будущего учителя в процессе его вузовской подготовки. Автор обращает внимание на то, что колористическая подготовка украинских учителей началась раньше, чем в странах Европы, Америки и в России.

В результате проведенного анализа определена система необходимых качеств профессиональной колористической культуры будущего учителя начальных классов: развитая познавательная и эстетическая рефлексия относительно колористических явлений; наличие базовых колористических знаний; умение пользоваться колористическим понятийным аппаратом; знание педагогических технологий использования потенциала колористической культуры в педагогической практике, умение использовать их в своей деятельности и творчески развивать.

***Ключевые слова**: колористическая культура личности, колористическая подготовка будущего учителя.*

Liubov Bychkova

HISTORICAL ASPECT OF COLORISTIC TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article is devoted to justifying the need for a color preparation of future teachers and identification of historically formed complex of professional requirements for the coloristic preparation of a modern primary school teacher on the basis of content analysis of the works of well-known theorists of primary and artistic education, textbooks, teacher training programs, etc. Article shows that modern scientific achievements in the field of psychophysics and psychophysiology of vision provide enough conclusive evidence of the importance of color vision and a coloristic culture for the formation of personality. Historical retrospective of implementation of coloristic aspects in school education proposed in the article allowed to demonstrate an increase in the scope of the use of color with educational purpose. It has actualized the need to develop professional components of coloristic culture of the future teacher in the course of his university preparation. Attention is drawn to the fact that coloristic preparation of the Ukrainian teachers started earlier than in Europe, America, and Russia.

The analysis identified a system of necessary qualities of professional coloristic culture of the future primary school teachers: the development of cognitive and aesthetic reflection regarding the phenomena of coloristic phenomena; availability of basic coloristic knowledge; the ability to use the coloristic conceptual apparatus; knowledge of pedagogical technologies of using potential of coloristic culture in teaching practice, the ability to use them for personal activities and creatively develop them.

***Keywords:** coloristic culture of a person, coloristic preparation of future teachers.*

Одержано 17.06.2014 р.